

Podmienky súladu národného projektu s princípmi desegregácie, degetoizácie a destigmatizácie

Jedným z hlavných cieľov/výsledkov špecifického cieľa č. 5.1.1 **operačného programu Ľudské zdroje** (ďalej len „OP ĽZ“) je v rámci predprimárneho vzdelávania vyšší počet detí z marginalizovaných rómskych komunít (ďalej len „MRK“) navštevujúcich predškolské zariadenia a všeobecne zvýšená inkluzívnosť vzdelávacieho systému.

Stratégie Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020 identifikuje potrebu „razantného zvýšenia zaškolenosti detí z MRK od 3 rokov v materských školách a výraznej investície do predprimárnej výchovy detí a vzdelávania detí z MRK spolu s podporou programov starostlivosti o dieťa v ranom veku.“ Jedným z jej čiastkových cieľov je „Zvýšiť účasť detí zo SZP/MRK v predprimárnom vzdelávaní z približne 18 % (v roku 2010) na 50 % v roku 2020, za predpokladu rozšírenia kapacitnej siete materských škôl a programov výchovy a vzdelávania detí v ranom veku v regiónoch so zvýšeným nárastom rómskeho obyvateľstva, vrátane implementácie programov orientovaných na zlepšenie spolupráce s rodičmi a zvyšovanie počtu asistentov učiteľa v predprimárnom vzdelávaní.“

OP ĽZ sa zameriava na tri dimenzie začlenenia. Sú to princípy **DESEGREGÁCIE, DEGETOIZÁCIE A DESTIGMATIZÁCIE** (ďalej len „3D“) definované v **Metodickom výklade¹ pre efektívne uplatňovanie princípov desegregácie, degetoizácie a destigmatizácie**. Metodický výklad svojim obsahovým zameraním vychádza z návrhu **Metodického pokynu k využívaniu Európskych štrukturálnych a investičných fondov na riešenie segregácie vo vzdelávaní a rezidenčnej segregácie²** a z vnútroštátneho strategického rámca pre integráciu Rómov do roku 2020. Metodický výklad sa taktiež opiera o odporúčania uvedené v **Príručke pre zlepšenie životných podmienok Rómov na miestnej úrovni³**.

Princípy 3D sú prepojené pojmy, ktoré sa navzájom aj posilňujú. Uplatňovanie princípov 3D je považované za jeden z nástrojov dosiahnutia sociálno-ekonomickej integrácie MRK.

Základné kritérium:

Pri vyhodnotení splnenia kritéria 3D budú akceptovateľné projekty, len ak výrazne znížia sociálnu vylúčenosť v jednej z uvedených troch oblastí, a zároveň nezhoršujú vylúčenosť v ostatných dvoch. V praxi to znamená, že žiadateľ musí popísať, že projekt výrazne zlepší situáciu minimálne v jednej z troch oblastí a zároveň vykázať nezhoršenie situácie v ostatných.

Priama súvislosť princípov 3D vytvára štruktúru **jedného vylučovacieho kritéria**, ktoré sa **povinne posudzuje** ako súčasť procesu administratívneho overovania žiadosti o nenávratný finančný príspevok.

¹ ÚSVRK, Metodický výklad pre efektívne uplatňovanie princípov desegregácie, degetoizácie a destigmatizácie dostupný na https://www.minv.sk/swift_data/source/romovia/publikacie/metodicky-vyklad.pdf

² Guidance Note on the use of European Structural and Investment Funds in tackling educational and spatial segregation, EGESIF_15-0024- 00

³ Svetová Banka, Európska Komisia : Príručka pre zlepšenie životných podmienok Rómov na miestnej úrovni, 2015

Pre splnenie podmienky súladu projektu s princípmi 3D je žiadateľ v ŽoNFP (časť 7 formulára ŽoNFP) povinný popísať:

- a) **ako zrealizované aktivity projektu prispievajú k desegregácii, degetoizácii a destigmatizácii príslušníkov MRK, konkrétne:**
- Ako projekt zníži alebo minimálne nezvýši fyzickú segregáciu, resp. ako projekt zníži alebo minimálne nezvýši inštitucionálnu segregáciu. Žiadateľ popíše etno-sociálne zloženie klientov v priestoroch, kde je primárna činnosť projektu vykonaná súčasne a očakávané zloženie cieľovej skupiny po zahájení projektu.
 - Ako projekt zníži alebo minimálne nezvýši stigmatizáciu a ako sa výrazne zmení kvalita života cieľovej skupiny v jednej z hlavných oblastí sociálnych stigiem MRK na Slovensku spustením projektu alebo ako sa výrazne zmení lokálna verejná mienka majority ohľadom Rómov prostredníctvom projektu (ako príklady vykazovania destigmatizácie môžeme uviesť inkluzívny/desegregačný plán). Ak uvedené nie je možné preukázať, žiadateľ potvrdí, že projekt nezvyšuje sociálnu stigmatizáciu klientov.,
 - Ako projekt zníži alebo minimálne nezvýši getoizáciu MRK s preukázaním nových foriem prepájania MRK s ostatnými časťami obce, ideálne cez komplexný rozvojový plán obce. Akceptovateľné sú aj parciálne popisy pozitívnych zmien, zamerané na vplyv projektu na vylepšenie životných podmienok⁴ atď. Ak zníženie getoizácie nie je dokázateľné alebo aplikovateľné, žiadateľ potvrdí, že projekt nezvyšuje getoizáciu komunity.

Odporúčame žiadateľovi uviesť v tejto časti konkrétne a reálne prínosy pre príslušníkov MRK (t.j. vyhnúť sa citovaniu rôznych príručiek a literatúry).;

- b) **aké ďalšie aktivity prispievajúce k 3D** plánuje realizovať (napr. organizovanie informačných stretnutí, osvetových aktivít pre rodičov detí z MRK ako aj širokú verejnosť o prínose aktivít projektu k zlepšeniu životov príslušníkov MRK, ale aj všetkých obyvateľov, spolupráca s komunitnými centrami a pod.);
- c) **aké prijme opatrenia na zabezpečenie udržateľnosti výstupov aktivít projektu** a ich následné využitie. Plánované opatrenia musia byť konkrétne, vrátane ich stručného popisu.

Odporúčame žiadateľovi vypracovať popis súladu projektu s princípmi 3D v ŽoNFP (časť 7 formulára ŽoNFP) v kontexte tejto prílohy čo do obsahu a rozsahu tak, aby nevznikli pochybnosti o tom, že projekt je v súlade s princípmi 3D.

⁴ Napr. v tom zmysle, že vyššia účasť detí z MRK v predprimárnom vzdelávaní predstavuje základný predpoklad na ich budúce úspešné pôsobenie na ďalších stupňoch vzdelávacieho systému a uplatnenie sa na trhu práce, čo vytvára základné predpoklady pre zlepšenie celkovej kvality života a tým sa nepriamo vytvárajú podmienky k integrácii a zúčastňovaniu sa MRK na živote celej spoločnosti.

INKLUZÍVNE VZDELÁVANIE

AKO UPLATŇOVANIE PRINCÍPOV DESEGREGÁCIE, DEGETOIZÁCIE A DESTIGMATIZÁCIE

Kľúčovú úlohu pri postupnom zlepšovaní životnej úrovne má zvyšovanie vzdelanostnej úrovne. Vzdelanie znamená vyššiu možnosť pracovného uplatnenia, následne dôstojnejšie životné podmienky a vyšší životný štandard. Vzdelaním sa zároveň zvyšuje kvalita života jednotlivca a spoločnosti.

Akákoľvek forma diskriminácie, vrátane segregácie, je zakázaná Ústavou SR, antidiskriminačným zákonom a zákonom č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov (ďalej len „školský zákon“) v znení neskorších predpisov.

Výchova a vzdelávanie sa riadi školským zákonom, ktorý upravuje princípy, ciele, podmienky, rozsah, obsah, formy a organizáciu výchovy a vzdelávania v školách a v školských zariadeniach.

Výchova a vzdelávanie v zmysle školského zákona je založená na princípoch⁵:

- rovnoprávnosti prístupu k výchove a vzdelávaniu so zohľadnením výchovno-vzdelávacích potrieb jednotlivca a jeho spoluzodpovednosti za svoje vzdelávanie,
- zákazu všetkých foriem diskriminácie a obzvlášť segregácie,
- slobodnej voľby vzdelávania s prihliadnutím na očakávania a predpoklady detí a žiakov v súlade s možnosťami výchovno-vzdelávacej sústavy,
- prípravy na zodpovedný život v slobodnej spoločnosti v duchu porozumenia a znášanlivosti, rovnosti muža a ženy, priateľstva medzi národmi, národnostnými a etnickými skupinami a náboženskej tolerancie,
- posilnenia výchovnej stránky výchovno-vzdelávacieho procesu prostredníctvom všetkých vyučovacích predmetov, ale aj špecifickými výchovnými zamestnaniami zameranými na rozvoj citov a emócií, motivácie a záujmov, socializácie a komunikácie, na sebakontrolu a sebariadenie, na mravné hodnoty a tvorivosť,
- vyváženého rozvoja všetkých stránok osobnosti dieťaťa a žiaka v školskom vzdelávaní.

Dieťa alebo žiak má v zmysle školského zákona právo na⁶:

- rovnoprávny prístup ku vzdelávaniu,
- individuálny prístup rešpektujúci jeho schopnosti a možnosti, nadanie a zdravotný stav v rozsahu ustanovenom školským zákonom,
- úctu k jeho vierovyznaniu, svetonázoru, národnostnej a etnickej príslušnosti,
- poskytovanie poradenstva a služieb spojených s výchovou a vzdelávaním,
- organizáciu výchovy a vzdelávania primeranú jeho veku, schopnostiam, záujmom, zdravotnému stavu a v súlade so zásadami psychohygieny.

Dieťa so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami alebo žiak so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami⁷ má právo na výchovu a vzdelávanie s využitím špecifických foriem a metód, ktoré zodpovedajú jeho potrebám, a na vytvorenie nevyhnutných podmienok, ktoré túto výchovu a vzdelávanie umožňujú vrátane špeciálnych učebníc a špeciálnych didaktických a kompenzačných pomôcok.

Požiadavky na úpravu podmienok, obsahu, foriem, metód a prístupov vo výchove a vzdelávaní pre dieťa alebo žiaka, ktoré vyplývajú z jeho zdravotného znevýhodnenia alebo nadania alebo jeho vývinu v sociálne znevýhodnenom prostredí, uplatnenie ktorých je nevyhnutné na rozvoj schopností alebo osobnosti dieťaťa alebo žiaka a dosiahnutie primeraného stupňa vzdelania a primeraného začlenenia do spoločnosti, je v zmysle školského zákona potrebné zabezpečiť a uplatňovať pre všetky deti a žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami vrátane detí a žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia.

⁵ princípy výchovy a vzdelávania sú uvedené v §3 školského zákona

⁶ Práva dieťaťa a žiaka sú uvedené v §144 školského zákona

⁷ §144 ods. 2 a 3 školského zákona

Pre zabezpečenie výchovy a vzdelávania žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia vytvárajú školy v dikcii školského zákona tieto individuálne podmienky:⁸

- úprava organizácie výchovy a vzdelávania (možnosť realizácie CVS),
- úprava prostredia, v ktorom sa výchova a vzdelávanie uskutočňuje,
- uplatnenie špecifických metód a foriem výchovy a vzdelávania.

Dieťa alebo žiak, ktorého špeciálne výchovno-vzdelávacie potreby vyplývajú výlučne z jeho vývinu v sociálne znevýhodnenom prostredí, nemôže byť prijatý do špeciálnej školy alebo do špeciálnej triedy materskej školy, špeciálnej triedy základnej školy alebo do špeciálnej triedy strednej školy. Deti zo sociálne znevýhodneného prostredia alebo žiaci zo sociálne znevýhodneného prostredia sa zaraďujú do triedy materskej školy, triedy základnej školy alebo do triedy strednej školy spolu s ostatnými deťmi alebo žiakmi. To neplatí, ak ide o zaradenie žiaka zo sociálne znevýhodneného prostredia, ktorý je zaradený:

- do nultého ročníka základnej školy s informovaným súhlasom zákonného zástupcu alebo
- do špecializovanej triedy podľa § 29 ods. 11. školského zákona.⁹

Inkluzívne vzdelávanie

UNESCO definuje inkluzívne vzdelávanie ako proces reagujúci na rôznorodosť potrieb všetkých detí a žiakov a to prostredníctvom zvýšenia ich účasti na vzdelávaní. Ide o právo každého jednotlivca na prístup ku vzdelaniu čo najvyššieho stupňa a kvality, založenom na morálnych hodnotách, pri ktorom škola rešpektuje individuálne osobitosti človeka a osobitosti prameniace z jeho príslušnosti k určitej skupine.

Inkluzívne vzdelávanie predstavuje spôsob edukácie v bežných školách, ktorého podstatou je právo každého dieťaťa na kvalitné vzdelanie, s kladením dôrazu na búranie bariér v školstve, ktoré znemožňujú rovnocenný prístup ku vzdelávaniu.

Inklúzia vyžaduje viac než len fyzickú prítomnosť dieťaťa a zahŕňa nutnosť transformovať školy, ich učebné osnovy, spôsoby hodnotenia, pedagogické metódy a podporné programy tak, aby boli všetci žiaci a žiačky ich plnohodnotnými členmi. Cieľom je, aby celý vzdelávací systém vytváral také prostredie, kde majú deti a žiaci v rámci inkluzívneho prístupu možnosť naplňať svoj plný potenciál, vzdelávacie potreby, a to v heterogénnom prostredí, ktoré z rôznorodosti benefituje.

Inklúzia vo vzdelávaní je založená na týchto predpokladoch a procesoch:

- Všetci žiaci a pracovníci školy sú rovnako dôležití.
- Zvyšovanie miery zapojenia žiakov (znižovanie miery vyčlenenia) do školskej kultúry, vzdelávacieho procesu a komunity.
- Zmena školskej kultúry, politiky a praxe tak, aby bola zohľadnená rôznorodosť žiakov.
- Odstraňovanie prekážok v učení a zapojenie všetkých žiakov, teda nie len tých, ktorí sú označení ako žiaci so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami.
- Využívanie skúseností z konkrétnych prípadov prekonávania prekážok v prístupe a zapojení tak, aby z nich mohli čerpať aj ostatní žiaci.
- Vnímanie rozdielov medzi žiakmi ako inšpirácia pre podporu učenia a nie ako problém, ktorý je potrebné riešiť.
- Uznávanie práva žiakov na vzdelávanie v mieste kde žijú.
- Skvalitňovanie škôl pre potreby žiakov a aj učiteľov.
- Vyzdvihovanie úlohy škôl pri budovaní spoločenstva a rozvoji hodnôt nie len pri zvyšovaní výkonov žiakov.
- Podpora vzájomne prospešných vzťahov medzi školami a okolitou komunitou.

Príklady inkluzívnych opatrení vo výchove a vzdelávaní:

- využívanie asistenta učiteľa;
- využívanie odborných zamestnancov podľa potrieb detí a žiakov (školský psychológ, špeciálny pedagóg, liečebný pedagóg, logopéd atď.);
- využívanie celodenného výchovného systému;
- využitie rómskeho jazyka v školskom prostredí;

⁸ §107 ods.1 školského zákona

⁹ §107 ods. 2 a 3 školského zákona

- multikultúrna výchova;
- opatrenia na zlepšenie dochádzky, správania a vzdelávacích výsledkov;
- poradenská a osvetovú činnosť pedagogických zamestnancov škôl pre zákonných zástupcov detí a žiakov a pod.;
- tvorba širšej školskej komunity, aktivizácia rodičov a rodín detí a žiakov.

Komplexný systém včasnej intervencie vo výchove a vzdelávaní

V súlade s odporúčaniami Rady Európy a UNESCO¹⁰, inkluzívne vzdelávanie a starostlivosť v ranom detstve pre rómske deti vyžaduje komplexný prístup, ktorý zahŕňa:

- zdravotné a stimulačné služby, zdravotnú starostlivosť o matky a vzdelávanie rodičov,
- včasné skriningy a primerané služby pre deti so špeciálnymi zdravotnými potrebami, znevýhodneniami alebo poruchami vývinu,
- podporu rodiny a komunity, komunitný rozvoj, inklúzia, príležitosti učiť sa pre rodičov,
- príležitosti učiť sa od raného detstva, rodičovská podpora a účasť na učení.

Zapojenie rodiny a komunity ako jeden z kľúčových nástrojov intervencií vo výchove a vzdelávaní

V súlade s nástrojmi kvality pre vzdelávanie a starostlivosť v ranom detstve (VSRD)¹¹ je zapojenie rodičov (rodiny) a komunity považované za dôležitý nástroj politiky na zlepšenie zdravého vývoja a učenia detí. Všeobecne sa uznáva, že rodičia majú základné právo a povinnosť zapájať sa do vzdelávania svojich detí. A partnerstvo s rodičmi je rozhodujúce pre zlepšovanie poznania detí zo strany personálu VSRD. Okrem toho výskum ukazuje, že zapojenie rodičov – najmä na zaistenie vysokej kvality učenia detí doma a komunikovanie s personálom VSRD – sa výrazne spája s neskoršou akademickou úspešnosťou detí, ukončením strednej školy, ich socio-emocionálnym rozvojom a adaptáciou v spoločnosti.

Zapojenie komunit sa tiež stále viac vyzdvihuje ako dôležitý nástroj politiky. Môže pôsobiť ako „spojka“ medzi rodinami a službami VSRD, ako aj inými službami pre deti; ako „sociálna sieť“ na podporu rodičov v znižovaní napätia a racionálnom výbere možností, najmä v prípade znevýhodnených rodín; ako „priestor“ na podporu sociálnej súdržnosti a verejného poriadku, ako aj „prameň zdrojov.“

¹⁰ Inclusion from the start. Guidelines on inclusive early childhood care and education for Roma children, 2014.

¹¹ Starting Strong III – Súbor nástrojov kvality pre vzdelávanie a starostlivosť v ranom detstve, 2012.